

ARAPÇADA LÂZİM VE MÜTEADDÎ FİİLLER VE BUNLARI BİRBİRİNE ÇEVİRME YOLLARI

Transitive And Intransitive Verbs In Arabic And The Methods To Transform Them
Selman YEŞİL¹

ÖZET

Arapçada fiiller çeşitli açılardan tasnif edilebilir. Fiiller nesne alıp almaması açısından lâzım (geçişsiz) ve müteaddî (geçişli) diye iki kısma ayrılır. Lâzım fiil; mef'ûlün bih (nesne) almayan, müteaddî fiil ise mef'ûlün bih alan fiildir.

Bir fiilin lâzım veya müteaddî olması semâidir. Bu dilin kullanıcılarından duymak gerekir. Ancak gördüğümüz bir fiilin lâzım veya müteaddî olduğunu bilmek için bu her iki kısmın özelliklerini bilmemiz gerekmektedir. Lâzım ve müteaddî fiiller birbirinden ayrı olmalarına rağmen çeşitli yollarla dönüştürülerek daha işlevsel bir hale getirilebilirler.

Anahtar Kelimeler: *Arapçada fiil, müteaddî fiil, lâzım fiil, dönüştürme yolları*

ABSTRACT

In Arabic, the verbs can be classified from various aspects. The verbs are divided into two parts in terms of possessing object; transitive and intransitive. The transitive ones are those which are not used with objects while the intransitive ones are those that are used with objects in sentence structure.

Whether any verb can be used by transitive or intransitive verbs is semai. They must be heard by the native speaker of that language. But in order to comprehend whether the verb encountered is transitive or intransitive, one should know the characteristics of both. Though transitive and intransitive verbs are different from each other, being translated by various methods they can be converted into a more functional condition.

Key Words: *Verbs in Arabic, transitive verb, intransitive verb, methods of translation*

GİRİŞ

Ülkemizde yabancı dil öğreniminin özellikle de Arapça öğreniminin çok zor olduğu ve bu dilin karmaşık bir yapıya sahip olduğu önyargısı insanları Arapça öğrenimine karşı soğutmuştur. Ancak ülkemizde Arap dili eğitiminde konular genel kurallar şeklinde formüleştirmeye yerine konuların tek tek işlenip daha çok ezber yöntemine başvurulduğu da inkâr edilemez bir gerçektir. Biz de bu çalışmamızda Arapçanın büyük bir kısmını oluşturan fiilleri ele alarak bu konuda ki bazı genel kuralları okuyucuya aktarmaya çalışacağız. Böylece bu genel kurallarla fiilleri ezber yerine ezberimizde bulunan fiillerden yeni anlamlar elde edebileceğiz. Ayrıca Arapçadaki fiillerle Türkçedeki fiilleri karşılaştırarak her iki dilin ortak noktalarına da değineceğiz.

İletişimin dil, yazı, işaret vb. bir takım vasıtaları vardır. Bunlardan tabii ve yaygın olması açısından dilin ayrı bir yeri ve önemi vardır. İnsanoğlu dil ile kendini ifade eder ve hemcinsleri ile iletişim kurar. İşte bu yüzden eskiden beri dil ve dil kuralları araştırılmaya ve geliştirilmeye çalışılmıştır. Ancak bu gelişim bütün dillerde aynı seviyede gerçekleşmemiştir. Bazı diller birtakım nedenlerden dolayı, diğer dillere göre daha çok gelişmiştir. Arapça, İslam dininin temel kitabı olan Kur'ân-ı Kerim'in dili olması bakımından en çok araştırılan dil olarak dikkat çekmektedir.

¹ Arş. Gör. Bingöl Üniversitesi Doğu Dilleri Ana Bilim Dalı Arap Dili ve Edebiyatı Bölümü.

Arap dilinde cümleyi oluşturan temel unsur “kelime”dir. Kelime Arapçada; “bir anlam ifade eden söz” şeklinde tarif edilmektedir.² Kelime; isim, fiil ve harf olmak üzere üç kısma ayrılır. Konumuzun esasını teşkil eden fiil, kelimenin üç kısmından biridir.

I. LÂZİM VE MÜTEADDÎ FİİLLERİN TANIMI

Lâzım ve müteaddî fiillerin tanımına geçmeden önce genel anlamda “fiil”i tanımakta yarar vardır. “Fiil” sözlükte; yapılan her türlü eylem, iş ve davranış anlamlarına gelir.³ Terim olarak tanımı şöyledir: *Fiil, kendi başına bir anlamı olup mâzî, (geçmiş) müzâri (gelecek) ve hâl (şimdiki) zamanlarından biri ile irtibatı olan kelimedir.*⁴ Fiil eylem, zaman ve şahıs olmak üzere üç husus ifade eder.⁵ Mesela, “ . Derste hocayı dinledim.” cümlesindeki fiilinde bu üç anlam görülmektedir. Fiiller cümlede yüklem (*mahkûmun bih*) olabilirler, ancak özne (*mahkûmun aleyh*) olamazlar.⁶

Fiil çeşitli açılardan tasnif edilebilir. Bunlardan biri de mef’ûlün bih (*nesne*) alıp almamasına bağlı olarak ortaya çıkan lâzım (*geçişsiz*) ve müteaddî (*geçişli*) fiil kısımlarıdır. Terim olarak lâzım fiilin tanımı şöyledir: *Lâzım fiil; fâil ile yetinen, mef’ûlün bihe etki etmeyen fiildir.*⁷ Örneğin, “ . Öğrenci geldi.” cümlesindeki gelme eylemi fâilden başka bir nesneye etki etmemiştir. Eylemin etkisi fâile dönüktür. Bu kısım fiillere lâzım fiil denildiği gibi mef’ûlün bihe etki etmediğinden dolayı “ ” (*kasır*) ve “ ” (*gayr-i vaki*) de denmektedir.⁸ Ancak burada şunun belirtilmesinde fayda vardır. Lâzım fiilden kasıt, mef’ûlün bih alamayan fiillerdir. Mef’ûlün bihi hazfedilmiş fiiller veya mef’ûlün bihi nâibu’l-fâil olan meçhûl fiiller lâzım fiil sayılmaz. Âlimlerin çoğu bu görüştedir.⁹

Müteaddî fiilin tanımı ise şöyledir: *Müteaddî fiil; fâil ile yetinmeyen, mef’ûlün bihe etki eden fiildir.*¹⁰ Örneğin, “ . Öğrenci bir kalem aldı.” cümlesinde gibi alma eylemi fâille yetinmemektedir. Zira alma eylemi alınan bir nesneyi gerektirir. Cümle tam anlam ifade etmek için fâil dışında bir nesneye ihtiyaç duyar. Müteaddî fiiller de aldığı mef’ûl sayısına göre bir meful, iki mef’ûl ve üç mef’ûl alan fiiller olmak üzere üç kısma ayrılır.¹¹

Türkçede de çatı eki katılmaksızın nesne alabilen fiiller geçişli fiil olarak isimlendirilir.¹² Türkçede geçişsiz (lâzım) fiil olduğu halde çeşitli eklerle geçişli fiillere “oldurgan fiil” denir.¹³ Meselâ uyuyor, gülüyor, ağlıyor vb. fiiller geçişsiz fiil (lâzım) iken aldığı eklerle geçişli (müteaddî) yapılabilir. *Beni ağlattı, Onu güldürdü, Bebeği uyuttu.* Geçişli fiil olduğu halde çatı ekleriyle geçişlilik derecesi arttırılan fiillere de ettirgen fiil denir.¹⁴ Meselâ, “*Kitabı yazdım.*” cümlesinde yazma fiili geçişli bir fiil olup tek mef’ûl almıştır. Ancak “*Ali’ye kitabı yazdırdım.*” cümlesinde ise fiil birinci şahıs tarafından başkasına yaptırıldığından dolayı geçişlilik derecesi artarak iki mef’ûl almıştır. Örneğimizdeki iki mef’ûl de “*Ali ve kitap*”tır.

² Cemâluddîn ‘Abdullâh b. Yûsuf b. Ahmed b. ‘Abdillâh İbn Hişâm, el-Ensârî, *Şerhu Katri’n-nedâ ve belli’s-sadâ*, nşr. Muhammed Muhyiddîn ‘Abdulhamîd, y.y, ts, s. 2; Emîl Bedî’ Ya’kûb, ‘*Kâmûsu’l-mustalahâtî’l-luğaviyye ve’l-edebiyiye*, Dâru’l-‘İlm, Beyrut 1987, s. 299.

³ el-Fîrûzâbâdî, Mecdu’d-din Muhammed b. Ya’kûb, *el-Kâmûs’ul-muhîd*, Dâru İhyâit- Turâsî’l-‘Arabiyî, Beyrut 1985, s. 1043. İÜâ maddesi; Ali Püsküllüoğlu, *Arkadaş Türkçe Sözlük*, Arkadaş Yayınevi, Ankara 2004, s. 364.

⁴ Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, I, 785; Emîl Bedî’, ‘*Kâmûsu’l-mustalahât*, s. 299.

⁵ Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, s. 281.

⁶ Muhammed b. ‘Abdirrahîm el-Meylânî, *Şerhu’l-Muğnî*, İstanbul 1970, s. 5; M. Kaya Bilgegil, *Türkçe Dil Bilgisi*, Dergâh Yayınları, İstanbul ts., s. 166.

⁷ Bahâ’uddîn ‘Abdullâh İbn ‘Akîl el-Hemedânî, *Şerhu İbn ‘Akîl*, nşr. Muhammed Muhyiddîn ‘Abdulhamîd, yy. ts. II, 451; Emîl Bedî’, ‘*Kâmûsu’l-mustalahât*, s. 302; Ergin, *Türk Dilbilgisi*, s. 282.

⁸ et-Taftâzânî, *Şerhu Sa’diddîn*, s. 37.

⁹ Muhammed b. ‘Alî, es-Sabbân, *Hâşiyetu’s-Sabbân ‘alâ Şerhi’l-Eşmûnî ‘alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, Kahire, ts. II, 87.

¹⁰ el-Curcânî, *Kitâbu’t-ta’rîfât*, s. 25; Ebû Hayyân el-Endelûsî, *İrtişâfu’d-darab min lisâni’l-‘Arab*, nşr. Receb ‘Osman, Muhammed; Mektebetu’l-Hancî, Kahire 1998, IV, 2088; Emîl Bedî’, ‘*Kâmûsu’l-mustalahât*, s. 43.

¹¹ Bu mefulun çeşitleri ve sıralamaları hakkında daha geniş bilgi için bz. Ebû Zekeriyâ İbn Mu’tî Abdunnasır ez-Zevvâvi, *Kitâbu’l-fusûl fi’n-nahv*, thk. İsmail Demir, (basılmamış yüksek lisans tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 1996, ss.11-14.

¹² Bilgegil, *Türkçe Dil Bilgisi*, s. 279.

¹³ Bilgegil, *Türkçe Dil Bilgisi*, s. 279.

¹⁴ Bilgegil, *age*, s. 279; Korkmaz, *Türkiye Türkçesi Grameri*, s. 555.

Lâzım ve müteaddî fiiller mef'ûller arasında sadece mef'ûlün bih alıp almama hususunda farklılık gösterir. Bu fiiller mef'ûlün bih dışındaki mef'ûlleri alma hususunda eşittirler.¹⁵ Lâzım ve müteaddî fiillerin her birisinin özellikleri bulunmaktadır. Lâzım fiilin özelliklerini iki başlık altında sıralamak mümkündür:

a) *Lâzım fiilden Süreklilik ifade eden sıfatı müşebbehelerin türetilmesi.* Örneğin, “*Kırmızı*” “*Siyah*” “*Beyaz*”

b) *Lâzım fiilin meçhûl fiil(edilgen) yapılabilmesi için öncelikle cer harfi ile müteaddî yapılması.* Örneğin lâzım olan fiili meçhul fiil yapıldığı zaman şöyle denir:

...

Müteaddî fiilin özelliklerini de iki başlık altında sıralamak mümkündür:

a) *Müteaddî fiilden meçhûl fiilin türetilmesi.* Örneğin müteaddî olan fiili meçhûl fiile dönüştürüldüğünde denilir.

b) *Müteaddî fiilden ism-i mef'ûlün türetilmesi.* Yukarıdaki örnekte geçen fiilinden ism-i mef'ûl türetildiğinde denilir.

Lâzım ve müteaddî fiiller birtakım kurallar dâhilinde birbirine dönüştürülerek yeni anlamlar elde edilebilir. Bu çalışmamızda lâzım ve müteaddî fiillerin hangi yollarla birbirine dönüştürülebileceğini de ele alacağız.

II. ARAPÇADA LÂZİM VE MÜTEADDÎ FİİLLERİ BİRBİRİNE ÇEVİRME YOLLARI

Arapçada kelimenin köküne eklemeler yapılarak birçok yeni kelime ve anlamlar elde edilebilir. Arap dili yapı itibarıyla böyle işlemlere uygundur. Eklerle elde edilen anlamlardan biri de müteaddîliktir.

Müteaddîlik genelde fiile sonradan kazandırılan bir vasıf olup müteaddî fiilere has herhangi bir fiil kalıbı bulunmamaktadır. Lâzımlık ise fiile sonradan kazandırılan bir vasıf olmamanın yanı sıra, vb. kalıplar sadece lâzım fiillerde kullanıldığından dolayı lâzım fiil müteaddî fiile nazaran asıl sayılır. Bundan dolayı biz de öncelikle lâzım fiilin müteaddî fiile dönüştürülmesinden bahsedeceğiz.

A) Lâzım Fiili Müteaddî Fiile Dönüştürme Yolları

Lâzım fiili müteaddî fiile dönüştürme yollarını dört başlık altında sıralayabiliriz. Burada lâzım fiil denilirken geçişli yapma işleminin sadece lâzım fiillerde yapılabildiği anlaşılmalıdır. Zira geçişli yapma işlemi lâzım fiillerde yapılabildiği gibi bir mef'ûl alan müteaddî fiillere ikinci veya üçüncü mef'ûl kazandırmakla da olabilir¹⁶.

Fiilin müteaddî yapılmasının çeşitli yolları vardır. Bunlar da iki kısımdır. Birinci kısım *tazmîn* ve *harf-i cerr* gibi sülâsî, rubâî, mücerred ve mezîd fark etmeksizin bütün fiillerde uygulanabilir. İkinci kısım ise *nakil* gibi sadece sülâsî fiillerde uygulanabilir.¹⁷ Fiillerde genelde bu yollarından biri bulunur. Ancak birden fazla yolla müteaddî yapılabilen fiiller de mevcuttur. Örneğin, fiili, “ - - *Onu çevirdi.*” cümlesinde görüldüğü üzere if'âl ve tef'îl kalıbına nakille müteaddî yapılabildiği gibi harf-i cerr ile de müteaddî yapılabilmektedir. Bu yollardan herhangi birisi ile müteaddî olmayan fiiller veya gibi tahvîl fiillerinin vasıtasıyla müteaddî yapılabilir¹⁸. Örneğin, “ . *Zengin adam, fakire bir sadaka verdi.*” cümlesindeki fiili iki mef'ûl alan müteaddî bir fiildir. Üçüncü bir mef'ûl kazandırıp geçişliliğini artırmak için “ *Zengin adama fakire bir sadaka verdim.*” denilir. Müteaddî yapma yollarını nakil, harf-i cerrin ziyadesi, harf-i cerrin hazfî ve tazmîn başlıkları altında sıralayabiliriz:

¹⁵ Sa'duddîn Mes'ûd b. 'Omer et-Taftâzânî, *Şerhu Sa'diddîn 'alâ Tasrîfi'z-Zencânî*, ys. ts., s. 35.

¹⁶ Muhammed b. 'Alî es-Sabbân, *Hâşiyetu's-Sabbân 'alâ Şerhi'l-Eşmûnî 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, I-IV, Kahire ts., el-Mektebetu't-Tevfikîyye, thk. Taha 'Abdurrahman Saïd, II, 138; Muhammed b. Mustafâ b. Hasan el-Hudarî, *Hâşiyetu'l-Hudarî 'alâ İbn 'Akîl*, I-II, Kahire, ts., I, 361.

¹⁷ et-Taftâzânî, *Şerhu Sa'diddîn*, s. 37.

¹⁸ Mas'ad b. Suveylim eş-Şâman, *Kavâ'idu'l-luğâtî't-Türkiyye*, 'Abdulmelik Üniversitesi Yayınları, Riyad 1994, s. 218.

1.1.1. a) Nakil

Burada nakilden kastımız bir fiili müteaddîlik ifade eden kalıplardan birine çevirerek geçişliliğini artırıp en az bir mef'ûl kazandırmaktır. Nakil, çeşitli kalıplara yapılabilir. Ancak sadece sülâsî fiiller nakille müteaddî yapılabilir.¹⁹ Hangi fiilin hangi kalıba nakledilerek müteaddî yapılacağı hususu semâîdir.²⁰ Sibeveyh'e (ö. h. 340) göre lâzım fiillerin müteaddî yapılması kıyâsî, müteaddî fiillerin ikinci mef'ûle müteaddî yapılması ise semâîdir. Diğer âlimlere göre bütün fiillerin nakille müteaddî yapılması kıyâsîdir.²¹ İki mef'ûl alan fiilleri üçüncü mef'ûle nakille müteaddî yapmak, fiiller arasında sadece ve fiillerine has bir durumdur. Bu konuda görüş birliği vardır.²² Lâzım fiilleri müteaddî fiile dönüştürmede kullanılan kalıplar kısaca şunlardır:

a) *Kalıbına Nakil*

Lâzım fiiller kalıbına nakledilerek müteaddî yapılabilir. Örneğin,

Allah, sizi yerden bitki bitirir gibi yarattı.

*Sonra sizi yine oraya döndürecek ve kesinlikle sizi yeniden çıkaracaktır.*²³” ayetindeki fiiller lâzım fiillerdir ve mef'ûlün bih alamazlar. Ancak görüldüğü gibi kalıbına nakledilerek mef'ûl almışlardır.

Bir mef'ûl alan müteaddî fiiller de kalıbına nakledilerek ikinci mef'ûle müteaddî yapılabilir.²⁴ Örneğin, “ ” cümlesindeki fiili, bir mef'ûl alan müteaddî fiildir. Bu fiil “ *Zeyd'e elbise giydirdim.* ” cümlesinde ise kalıbına nakledilerek iki mef'ûle geçişli yapılmıştır.

Bazen bilinenin aksine müteaddî fiiller kalıbına nakille lâzım fiil olur²⁵. Örneğin, “ *Ali'yi yüzüstü attım.* . *Ali yüzüstü düştü.* ” cümlesinde sülâsî fiil olan fiili müteaddî fiil iken, kalıbına nakille lâzım fiil olmuştur. Fakat bu durum sınırlı sayıdadır.

b) *Kalıbına Nakil*

Bu nakil, sülâsî fiile bir harf ziyade edip kalıbına çevirmekle yapılmaktadır. Örneğin, “ *Muhakkak ki nefsinin arındırana kurtuluşa ermiştir.*²⁶ ” ayetinde geçen fiili, sülâsî ve lâzım bir fiil olan fiilinin kalıbına nakledilmesiyle müteaddî olmuş ve bir mef'ûl almıştır.

c) *Kalıbına Nakil*

kalıbına nakil, sülâsî fiilin birinci harfinden sonra () elif ziyade etmekle yapılmaktadır. kalıbı müteaddîlikle beraber muşâreket (ortaklık) de ifade eder. Örneğin,

Zeyd oturdu. . *Zeyd ile oturdum.*

Zeyd yürüdü. . *Onunla yürüdüm.*

Bu örneklerdeki ve fiilleri birer lâzım fiildirler. kalıbına nakledilerek müteaddî fiile dönüşmüşler. Ayrıca müteaddîliğin yanı sıra fiilin ortaklaşa/karşılıklı yapıldığını da ifade etmiştir.

d) *Kalıbına Nakil*

kalıbına nakil, müteaddîliğin yanı sıra talep, vicdân (*bir şeyi bir hal üzere bulmak*) için de olabilmektedir. Örneğin, “ *Getirilmesini istedi.* (talep/istek) . *Zeyd'i güzel buldum.* (vicdân/bulma)” cümlelerinde geçen ve fiilleri lâzım fiildirler. kalıbına nakille müteaddî fiile dönüşmüş ayrıca istek ve vicdân anlamlarını da ifade etmişlerdir.

¹⁹ et-Taftâzânî, *Şerhu Sa'diddîn*, s. 37.

²⁰ Muhammed b. Hasan el-Esterâbâdî Radiyyuddîn, *Şerhu'l-Kâfiye*, I-II, İstanbul 1892, I, 84.

²¹ Celâluddîn 'Abdurrâhmân b. Ebi Bekr es-Suyûtî, *Hem'ul-hevâmi' şerhu Cem'i'l-cevamî'*, nşr. Muhammed Bedruddîn en-Nesâî, Menşûrâtü'r-Rıza, Kum 2000. II, 81; Ahmed b. Muhammed el-Hamelâvî, *Şeza'l-'arf fi fenni's-sarf*, 12. bs., Beyrut, 1957, s. 39.

²² Ebû Hayyân, *age.* IV, 2093; İbn Hişâm, Cemâluddîn 'Abdullâh b. Yûsuf b. Ahmed b. 'Abdillâh el-Ensârî, *Muğni'l-lebîb 'an kutubi'l-e'ârîb*, I-II, nşr. Muhammed Muhyiddîn 'Abdulhamîd, Kahire, ts., II, 117.

²³ Nuh, 71/17,18.

²⁴ Ebû 'Abdillâh Bedru'd-dîn Muhammed İbnu'n-Nâzim, *Şerhu Elfiyeti İbn Malik*, Daru'l-cil, Beyrut., s. 246.

²⁵ es-Suyûtî, *age.* II, 81; Ebû Hayyân, *İrtişâf*, s. 2093.

²⁶ eş-Şems, 91/9.

e) - **Kalıbına Nakil**

Lâzım fiil, fâilin fiili yapmada mef'ûle üstün geldiğini ifade için - kalıbına nakille de müteaddî fiil olur²⁷. Örneğin, . *Ben, Zeyd'i cömertlikte geçtim.*

1.1.2. b) **Harf-i cerrin Ziyadesi**

Harf-i cerr eklemeye ile lâzım fiili müteaddî fiile çevirmek, sülâsî veya rubâî fiillerin mücerred (yalın) veya mezîd (eklemeli) bütün kalıplarında yapılabilir²⁸.

. *Halit ile karşılaştım.* (sülâsî fiil)

. *Müşteri malın kusurunu fark etti.* (rubâî fiil)

. *Dostumla yürüdüm.* (ziyadeli fiil)

Ancak hangi fiilin hangi harf-i cerr ile müteaddî yapılacağı semâîdir. Bunlarda kıyasa yer yoktur²⁹. Zira her harf-i cerrin kendisine hâs manası vardır. Ayrıca her harf-i cerrin fiili müteaddî yapıp yapmadığı tartışmalıdır. Örneğin, harfinin dâhil olduğu bir ismin, mef'ûlün bih ya da mef'ûlün fih olduğu hususu tartışmalıdır³⁰. Harf-i cerr ile fiilin müteaddî yapılması lâzım fiillere has bir durum değildir. Zira müteaddî fiillere de harf-i cerr ile ikinci bir mef'ûl kazandırılabilir³¹. Örneğin, “. *Kalemle mektubu yazdım.*” cümlesinde fiili, kelimesini mef'ûl olarak almış, ikinci mef'ûl olan ise cer harf-i ile mef'ûl olmuştur.

1.1.3. c) **Harf-i Cerrin Hazfi**

Lâzım fiiller doğrudan alamadıkları mef'ûlün bihi, harf-i cerr vasıtası ile müteaddî alabilirler. Arapçada bazen harf-i cerr ile müteaddî yapılan lâzım fiillerin cer harfleri çeşitli amaç ve nedenlerle atılarak müteaddî fiil olarak kullanılır.³² Harf-i cerrin atılmasına nez'û'l-hâfid denir.³³ Bunun da birtakım şartları bulunmaktadır.³⁴ Bunları kısaca şöyle sıralamak mümkündür:

a) *Delil veya Karinenin Bulunması.* () Tüm haziflerde olduğu gibi burada da hazfedilen harf-i gösterecek bir delilin olması gerekmektedir.

b) *Karışıklığa sebep olmaması.* () Cer harfinin atılması ancak anlam bozukluğuna sebebiyet vermemesi durumunda caiz olur.

c) *Arap dilinde çokça kullanılıyor olması.* () Çünkü çok kullanım sıklığı/ağırlığı gerektiriyor. Sıkletin olduğu yerde tahfif gerekir. Nitekim Araplar yeminlerde Allah (cc) lafzının çokça kullanılmasından dolayı yemin harfini atarlar.

d) *Kelimede harf-i cerrden dolayı dile ağırlık olması.* () Kelimede cer harfinden kaynaklanan bir ağırlık varsa hafifletmek için cer harfi atılır.

e) *Şiir veznini koruma zarureti.* () Harf-i cerrin zaruretten dolayı hazif edildiği yerlere örnek olarak bu şiir gösterilebilir:

. *Yüceldi, ta ki yüce dağları aştı. Kays kabilesinden kendisine âşık olana kavuştu.* Şiir aslında “ ” şeklindedir. Harf-i cerrin hazfedilmesiyle, lâzım fiil mef'ûlü nasb eder.³⁵ Örneğin, “. *Rabbimizin azabının bir an önce gelmesini mi istediniz?*”³⁶ ayetinde fiili lâzım bir fiildir. Mef'ûlün bihi ancak cer harfi

²⁷ Ebu'l-Hasan 'Alî b. Mu'min el-İşbilî İbn 'Uşfûr, *el-Mumti'u'l-kebir fi't-tasrif*, nşr. Fahrüddin Kabâve, Beyrut, 1996. s. 119; Muhaysin Muhammed Sâlim, *Tasrifu'l-Ef'âli ve'l-Esmâ*, Dâru'l-Kutubi'l-'Arabiyyi, Beyrut 1987, s. 207.

²⁸ et-Taftâzânî, *Şerhu Sa'diddin*, s. 38.

²⁹ ed-Dahdâh, Antuvân, *'Kâmûsu'l-ceyb fi lugati'n-nahvi'l-'Arabiyyi*, nşr. Corc Mitri 'Abdulmesih, Lübnan 1997, s. 281.

³⁰ el-Câmî, *el-Fevâ'idu'z-Ziyâ'iyye*, s. 141.

³¹ İbnu'n-Nâzim, *Şerhu Elfiyeti İbni Malik*, s. 246.

³² Hazif hakkında geniş bilgi için bk. Nusrettin Bolelli, *Belagat*, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 2011, ss. 401,4004.

³³ Muhammed b. Süleyman b. 'Abdillâh el-Aşkar, *Mu'cemu 'ulûmi'l-luğâti'l-'Arabiyye*, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut 1995, s. 188; Sa'îd b. Muhammed b. Ahmet el-Afğânî, *el-Mûcez fi kavâidi'l-'Arabiyye*, Daru'l-Fikr, Beyrut, 200, s. 62.

³⁴ Eyyûb b. Mûsâ el-Huseynî Ebu'l-Bekâ, el-Kefevî, *el-Külliyât (el-Mu'cem fi'l-mustalahât ve'l-furûki'l-lugaviyye)*, thk. 'Adnân Derviş-Muhammed el-Misrî, Beyrut 1993,, s. 384.

³⁵ Ebû Bişr 'Amr b. 'Osmân b. Kanber Sibeveyh, *el-Kitâb*, nşr. 'Abdüsselâm Muhammed Hârûn, Mektebetu'l-Hancî, Kahire 1988, s. 16. İbnu'n-Nâzim, *age*, s. 246; İbn Hişâm *Muğni'l-İlebb*, II, 118; 'Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-vâfi*, I-IV, 4. bs., Mısır, 1966, II, 171.

³⁶ el-A'râf, 7/150.

ile alabilir. Ancak mef'ûl olan kelimesinde bulunan harf-i cerra atılmış, fiil müteaddî olmuştur. Ayetin takdiri, şeklindedir.³⁷ Harfi cerra atılması semâîdir.³⁸

Arap dilinde, cer harfinin kıyasî olarak hazfedilmesi ve 'ye özel bir durum olarak görülmüştür.³⁹ Ancak buna harfinin eklenmesi de mümkündür.⁴⁰ Çünkü harfinin, masdariyye harfi olduğu ve başında mukadder " " harf-i cerra olduğu kabul edilmiştir. Bunların dışındaki hazifler semâîdir. ve 'de cer harfinin hazfedildiği örnekler Kur'ân-ı Kerîm'de çokça mevcuttur. Örneğin,

" İman edip iyi davranışlarda bulunanlara, içinden umaklar akan cennetler olduğunu müjdele!⁴¹ " ayetinde " " de mukadder olan () harf-i cerra, tahfif için hazfedilmiştir. Ayet aslında idi. " Allah kendisinden başka hiç bir ilâh bulunmadığına şahitlik yaptı.⁴² " ayetinde de durum aynıdır. Ayetin aslı şeklindedir.

ez-Zeccâc (ö. h. 311), harf-i cerra hazfedildiği yerleri zarf saymış ise de görüşü diğer nahiv alimleri tarafından reddedilmiştir.⁴³ Harf-i cerra, lâzım fiillerin mef'ûllerinden hazfedildiği gibi müteaddî fiillerin ikinci mef'ûllerinden de hazfedilebilir.⁴⁴ Örneğin, " Müşterinin aldıklarını tarttım. " cümlesinin aslı şeklinde harf-i cerrlidir. Fiilin ikinci mef'ûlünden cer harfi atılmıştır. Ancak anlam açısından bir fark bulunmamaktadır.

el-Halîl'e (ö. h. 170), göre harf-i cerra atıldıktan sonra ve mahallen mecrûr olur. el-Kisâi'ye göre ise mahallen mansûb olur.⁴⁵ Her ne kadar âlimler bu konuda ihtilaf etmiş iseler de, dil iki görüşe de müsaittir ve anlam açısından fark yoktur. Çünkü harf-i cerra atıldıktan sonra i'rabî lâfzî olan yerler genelde mansûb olmasına rağmen, mecrûr okunduğu da olmuştur. Örneğin,

" Ben Leyla'yı sevgilim olması, ya da borcumu istemek için ziyaret etmedim.⁴⁶ " şiiirinde görüldüğü gibi başındaki harf-i cerra atılan ve üzerine atfedilen kelimesi, aslı itibara alınarak mecrûr okunmuştur.

Fakat genelde mansûb okunmasından dolayı ve 'nin de mahallen mansûb olduğuna hükmedilip, atıf sıfat vb. tâbilerinin mansûb okunması uygundur.⁴⁷ Cer harfi atıldıktan sonra da mecrûr okunan yerlerden biri de Arapların dua makamında kullandıkları meşhur " Allah bağışlasın " cümlesidir. Cümlenin aslı 'dir. Tahfif için harf-i cerra atılmıştır.

1.1.4. d) Tazmîn

Tazmîn kelimesi, kök olarak " " fiilinden olup, bu fiilin kalıbından masdarıdır. Tazmîn kelimesi sözlükte; *ödetmek, boynuna yükletmek, bir şeyi başka bir şeye katmak* anlamlarına gelmektedir.⁴⁸ Terim olarak; bir fiile başka bir fiilin anlamını yükleyip o fiilin hükmünü vermektir.⁴⁹

Tazmîn, müteaddî bir fiile lâzım bir fiilin manasını yükleyerek müteaddî fiili lâzım fiile çevirmede kullanıldığı gibi, lâzım olan bir fiile müteaddî bir fiilin manasını yüklemek suretiyle fiili müteaddî yapmada da kullanılmaktadır. Bizim tazmînden kastımız, lâzım fiilin müteaddî fiile çevrildiği tazmîndir. Örneğin,

³⁷ es-Sabbân, *Hâşiyetu's-Sabbân*, II, 141.

³⁸ Ebû 'Amr b. Muhammed b. 'Omer el-Ezdî eş-Şelebîn, *Şerhu'l-Mukaddimeti'l-cezûliyyeti'l-kebîr*, nşr. Türkî b. Sehv b. Nezzâl, 2. bs. Beyrut 1994, II, 695; Muhammed Hayr el- Hilvânî, *el- Menhel' min 'ulûmi'l- 'Arabiyye*, el- Mektebetu'l- 'Arabiyye, Halep 1968, s. 531.

³⁹ es-Suyûtî, *age*, II, 81; el-Hudârî, *Hâşiyetu'l-Hudârî*, I, 364.

⁴⁰ İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, II, 118; a. mlf, *Evdahu'l-mesâlik*, II, 182; el-Hudârî, *Hâşiyetu'l-Hudârî*, I, 362.

⁴¹ El-Bakara, 2/25.

⁴² Âli 'İmrân, 3/18.

⁴³ İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, II, 118.

⁴⁴ İbnu'n-Nâzim, Ebû 'Abdillâh Bedru'd-dîn Muhammed, *Şerhu Elfiyeti İbn Malik*, Darul cîl, Beyrut. s. 247.

⁴⁵ es-Suyûtî, *age*, II, 81; es-Sabbân, *age*, II, ss. 133-134; el-Hudârî, *age*, II, 163.

⁴⁶ el-Hudârî, *age*, I, 364.

⁴⁷ İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, II, 118.

⁴⁸ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, I-VI, Dâru'l-Me'ârif, Kahire 1119. IV, 2610-2613.

⁴⁹ ed-Dakr, 'Abdulgânî, Mu'cemu'n-Nahv, İstanbul ts., s. 108; Tazmîn hakkında genel bilgi için bk. İbrahim es-Sâmîrî, *Dirâsâtun fi'l-Luğât*, Bağdat Üniversitesi Yayınları, Bağdat 1961, ss. 169-184; Mahmud el-Hasan, *Kadâyâ'l-luzûmi ve't-ta'addî*, ss. 215-270; Ahmet Yüksel, Arap Dilinde Tazmîn, *Nüşa*, sy. 4, (Kış 2002), ss.133,137

“ . *Sakin (iddet süresi dolmadan) nikâh kıymaya kalkışmayın.*⁵⁰” ayetinde geçen fiili lâzım bir fiil olmasına rağmen, bu fiile “ *niyet etmeyin.*” anlamı tazmîn edilerek, mef’ûlün bih olan kelimesini nasb etmiştir.

Tazmînin kıyası ya da semâî olduğu konusu ihtilafli bir konudur. Ancak sahîh görüşe göre şartları yerinde olan tazmîn kıyasıdır.⁵¹ Bu şartları da kısaca şöyle sıralayabiliriz:⁵²

a) *İki fiil arasında mana itibari ile münasebet olması gerekir.*

b) *Tazmînin yapıldığını gösterecek karine olması gerekir.* Karine genelde manası tazmîn edilen fiille kullanılan cer harfleridir. Çünkü müteaddî olan fiilin mef’ûlüne cer harfinin gelmesine gerek yoktur. Harf-i cerr’in gelmesi durumunda cümlede tazmînin varlığına delil olur.

Tazmîni diğer müteaddî yapma yollardan ayıran bir takım farklar vardır. Bu farklardan birincisi, tazmînin, sülâsî veya rubâî olan bütün fiillerde yapılabilmesidir. İkincisi ise, tazmîn ile lâzım bir fiilin bir anda birden fazla mef’ûle müteaddî yapılabilmesidir.⁵³ Örneğin, “*Onlar size fenalık etmekten asla geri durmazlar.*⁵⁴” ayetindeki fiili lâzım fiil iken, fiilinin manası tazmîn edilerek iki mef’ûle müteaddî yapılmıştır.⁵⁵

Başlıklar halinde zikredilen müteaddî yapma yollarının her birisinin diğerlerinden bazı farklılıkları bulunmaktadır. Bir fiil, lâzım veya müteaddî fiile çevrileceği zaman Araplardan alışagelen kuralların göz ardı edilmemesi gerekir.

B) Müteaddî Fiili Lâzıma Dönüştürme Yolları

Müteaddî fiilin lâzım fiile dönüştürülmesinden kasıt, fiilin geçişliliğini azaltıp onu lâzım yapmak veya lâzım hükmüne sokmaktır. Bu da tek mef’ûl alan fiillerin lâzım fiile dönüşmesi şeklinde olduğu gibi, iki veya üç mef’ûl alan fiillerde ise bir mef’ûlün bih eksiltilmesi şeklinde olabilmektedir.⁵⁶ Müteaddî fiili lâzım fiile dönüştürme yolları şu şekilde sıralanabilir:

1.1.5. a) Nakil

Nakil; bir fiili ifade ettiği asıl manâ dışında, farklı anlamlar kazanması için başka fiil kalıbına çevirmektir. Müteaddî fiil, lâzım fiil kalıplarına çevrilerek lâzım yapılabilir. Müteaddî fiili lâzım fiile çevirmek için genelde aşağıdaki kalıplar kullanılmaktadır:⁵⁷

a) *Ta’accub Kastı İle Kalıbına Nakil*

kalıbı sadece lâzım fiillerde kullanılır.⁵⁸ Müteaddî fiil, kalıbına çevrilince lâzım fiil olur.⁵⁹ Müteaddî bir fiil olan fiilini “*Ali ne de vurucudur!*” cümlesinde olduğu gibi ta’accub kastı ile kalıbına çevirdiğimiz zaman, lâzım fiile dönüşür. Ancak kalıbı bu durumda mazî fiil anlamında olmaktan çıkıp, ta’accub ifade eden bir kalıba dönüşür.

b) *Mutâva’at (dönüşlülük)Manasını Kazandırmak İçin Kalıplarına Nakil*

Müteaddî fiil, bu kalıplara nakille lâzım fiil olur. Zira kalıbı sürekli, diğer kalıplar ise başka manalara gelebilmekle beraber, mutâva’at manasında kullanılır. Müteaddî fiil eğer bir mef’ûl alıyorsa, mutâva’ası lâzım olur. Eğer iki ve daha fazla alıyorsa bir mef’ûl eksilir.⁶⁰ Örneğin iki

⁵⁰ el-Bakara, 2/235.

⁵¹ Abbâs Hasan, *en-Nahvu’l-vâfi*, II, 170; el-Aşkar, *Mu’cemu ulûmi’l-luğat*, s. 135.

⁵² Emîl Bedî, *Kamusu’l-Mustalahat*, s. 132; A.mlf, *el-Mu’cemu’l-mufassal*, s. 248.

⁵³ İbn Hişâm, *age*, II, 118; es-Sabbân, *Hâşiyetu’s-Sabbân*, II, 141.

⁵⁴ Âl-i İmrân, 3/118.

⁵⁵ Ebu’l-Kâsim Mahmûd b. ‘Omer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf ‘an hakâ’iki’t-tenzil ve ‘uyûni’l-ekâvil fi vucûhi’t-te’vil*, I-IV, Beyrut, ts., I, 615.

⁵⁶ es-Sabbân, *Hâşiyetu’s-Sabbân*, II, 138.

⁵⁷ Muhaysin, *Tasrîfu’l-ef’âli ve’l-esmâ’*, s. 208.

⁵⁸ et-Taftâzânî, *Şerhu Sa’diddîn*, s. 22.

⁵⁹ es-Sabbân, *Hâşiyetu’s-Sabbân*, II, 88; Ebu’l-Bekâ, *el-Külliyât*, s. 811.

⁶⁰ İbnü’n-Nâzim, *Şerhu Elfiyye*, s. 246; es-Sabbân, *age*, II, 130.

mef'ûl alan "giydirdi" fiili mutâva'at olunca bir mef'ûl alır. Bunu aşağıdaki örneklerde görebiliriz.

. Halit, Ali'ye elbise giydirdi. . Ali, elbise giydi.

1.1.6. b) Takdîm ve Tehîr

Arapçada normalde âmil, mamûlünden önce gelir. Ancak bazen tahsis, te'kit hasr vb. maksatlarla bu kurala riayet edilmeyip mamûl, âmilin önüne geçer.⁶¹ Ancak mamûlün öne geçerek yer değişmesi âmili zayıflatır⁶². Bundan dolayı âmili güçlendirmek için ma'mulün başına cer harfi getirilir. Getirilen bu cer harfine, âmili güçlendirdiğinden dolayı lam-ı takviye denir.⁶³ Örneğin, "Zeyd'i dövdüm." yerine "Sadece Zeyd'i dövdüm." denildiğinde, âmili güçlendirmek için " " denilebilir.⁶⁴

Mamûlün yer değiştirmesinden dolayı âmilin zayıfladığı yerlerden biri de bilgi-zan fiillerinin ilgâ (amelinin iptal) edildiği yerlerdir. Zira ef'âl-i kulûbun mef'ûlleri takdîm edildiğinde, fiilin etkisi zayıflar ve âmilin ameli iptal edilir. Örneğin, "Ali ayaktadır, zannımca." cümlesinde fiilin her iki mef'ûlün bihi, âmilin önüne geçmiştir. Âmil olan fiili zayıfladığından her iki mef'ûlü olan " " cümlesinde amel edememiş ve lâzım fiil olmuştur. Nitekim "Eğer siz rüyaları tabir edebiliyorsanız."⁶⁵ ayetinde geçen kelimesi, âmil olan fiilin önüne geçtiğinden dolayı fiili zayıflamış, onu güçlendirmek için de mef'ûlün başına cer harfi getirilmiştir.⁶⁶

1.1.7. c) Tazmîn

Müteaddî fiilleri lâzım fiile dönüştürme yollarından biri de tazmîndir. Tazmîn, daha öncede belirtildiği gibi bir fiile başka bir fiilin anlamını yükleyip o fiilin hükmünü vermektir⁶⁷. Müteaddî fiiller normalde mef'ûlü harf-i cerr olmaksızın alabilir. Ancak bazen fiil, müteaddî olduğu halde mef'ûlün başında harf-i cerr getirilir. İşte böyle bir durumda tazmîn ortaya çıkar. Örneğin, "Artık onun emrine muhalefet edenler başlarına bir belanın gelmesinden korksunlar"⁶⁸. ayetinde fiili, müteaddî fiil olduğundan cer harfine gerek bulunmamaktadır. Ancak fiiline, lâzım fiil olan fiilin manası tazmîn edilerek fiil lâzım yapılmıştır. Bundan dolayı mef'ûl olan kelimesinin başına harf-î cer getirilmiştir.

SONUÇ

Lâzım ve müteaddî fiiller üzerine yaptığımız bu çalışmada vardığımız sonuçları kısaca şöyle sıralayabiliriz:

Arapçada lâzım ve müteaddî fiillerin birbirine dönüştürülmesi ile değişik anlamlar elde etmek kolaylaşmaktadır. Lâzım ve müteaddî fiillerin birbirine dönüştürülmesinin çeşitli yolları vardır.

Lâzım ve müteaddî fiiller nakil, harf-i cerr, tazmîn vb. yollarla birbirine dönüştürülebilir. Lâzım ve müteaddî fiilleri birbirine dönüştürme yollarından olan nakil, Arap dilinde karşımıza çokça çıkmaktadır. Harf-i cerr ise çok kullanılmakla beraber semâîdir. Bu yollar içerisinde geniş alana sahip olan tazmîn ve harf-i cerrdir. Zira tazmîn ve harf-i cerr, sülâsî, rubâî bütün fiillerde kullanılabilir. Tazmîn'in diğer bir özelliği de hem lâzım fiili müteaddî fiile, hem de müteaddî fiili lâzım fiile çevirmede de kullanılmasıdır. Ayrıca tazmîn lâzım bir fiile aynı anda iki mef'ûl kazandırabilmektedir.

⁶¹ Takdîm ve te'hîrin sebepleri ve şekilleri hakkında geniş bilgi için bk. Bolelli, *Belağat*, ss. 390-396.

⁶² es-Sabbân, *Hâşiyetu's-Sabbân*, II, 139.

⁶³ Ebu'l-Bekâ, *el-Külliyât*, s. 782.

⁶⁴ R. Resul Sevinç, *Arapçada Cümle Yapısı*, Ensâr Neşriyat, İstanbul 2007, s. 106

⁶⁵ Yûsuf, 12/43.

⁶⁶ el-Beydâvî, Nâsiruddîn Ebû Sa'îd 'Abdullâh b. 'Omer b. Muhammed eş-Şîrazî, *Envâru't-tenzil ve esrâru't-te'vîl*, nşr.

Dâru İhyâi't-Turâsî'l-'Arabîyyî, Beyrut 1418, s. 165.

⁶⁷ es-Sabbân, *Hâşiyetu's-Sabbân*, II, 138; Emîl Bedî, *'Kâmûsu'l-mustalahât*, s. 132.

⁶⁸ en-Nûr, 24/63.

KAYNAKÇA

- ‘Abbâs Hasan, *en-Nahvu’l-vâfi*, I-IV, 4. bs., Mısır 1966.
- el-Afgânî, Saîd b. Muhammed b. Ahmet, *el-Mûcez fî kavâidi’l-‘arabiyye*, Daru’l-Fikr, Beyrut 2003.
- el-Aşkar, Muhammed b. Suleyman b. ‘Abdillâh, *Mu‘cemu ‘ulûmi’l-luğati’l-‘arabiyye*, Muessesetu’r-Risâle, Beyrut 1995.
- el-Beydâvî, Nâsiruddîn Ebû Sa‘îd ‘Abdullâh b. ‘Omer b. Muhammed eş-Şîrâzî, *Envâru’t-tenzîl ve esrâru’t-te’vîl*, nşr. Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-‘Arabiyyi, Beyrut 1418.
- Bilgegil, M. Kaya, *Türkçe Dil Bilgisi*, Dergâh Yayınları, İstanbul ts.
- Bolelli Nusrettin, *Belagat*, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 2011.
- el-Câmî, ‘Abdurrahmân b. Ahmed, *el-Fevâ’idu’z-ziyâ’iyye*, İstanbul 1300/1882.
- el-Cevherî, Ebû Nâsr, İsmail b. Hammâd, *Tâcul-luga ve sihâhu’l-‘arabiyye*, nşr. Dâru’l-Fikr, Beyrut 1998.
- ed-Dahdâh, Antuvân, *Kâmûsu’l- ceyb fî lugati’n-nahvi’l-‘arabiyyi*, nşr. Corc Mitrî ‘Abdulmesîh, Lübnan 1997.
- ed-Dakr, ‘Abdulgânî, *Mu‘cemu’n-nahv*, İstanbul, ts.
- Ebû Hayyân, Esîruddîn Muhammed b. Yûsuf b. ‘Alî el-Ceyyânî el-Endelûsî, *İrtişâfu’d-darab min lisâni’l-‘arab*, nşr. Receb ‘Osman, Muhammed; Mektebetu’l-Hancî, Kahire, 1998.
- Ebû Zekeriyâ ibn Mu’ti abdu-nasır ez-Zevvâvî, *Kitâbu’l-fusûl fî’n-nahv*, thk. İsmail Demir, (basılmamış yüksek lisans tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 1996.
- Ergin, Muharrem, *Türk Dilbilgisi*, İstanbul 1999.
- el-Fîrûzâbâdî, Mecduddin Muhammed b. Ya’kûb, *el-Kâmûs ‘ul-muhît*, Dâru İhyâi’t- Turâsi’l-‘Arabiyyî, Beyrut 1985.
- el-Hamelâvî, Ahmed b. Muhammed, *Şeza’l-‘arf fî fenni’s-sarf*, 12. bs., Beyrut 1957.
- el-Hudarî, Muhammed b. Mustafâ b. Hasan, *Hâşiyetu’l-Hudarî ‘alâ ibn ‘Akîl*, I-II, Kahire ts.
- İbn Hişâm, Cemâluddîn ‘Abdullâh b. Yûsuf b. Ahmed b. ‘Abdillâh el-Ensârî, *Muğni’l-lebîb ‘an kutubi’l-e‘ârîb*, I-II, nşr. Muhammed Muhyiddîn ‘Abdulhamîd, Kahire ts.
- _____, *Şerhu Katri’n-nedâ ve belli’s-sadâ*, nşr. Muhammed Muhyiddîn ‘Abdulhamîd, ys. ts.
- _____, *Şerhu Şuzûri’z-zehab*, nşr. Emîl Bedî’ Ya’kûb, Daru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut 1992.
- İbn Manzûr, Cemâluddîn Ebu’l-Fadl Muhammed b. Mukerrem, *Lisânu’l-‘arab*, I-XVIII, nşr. Emîn Muhammed ‘Abdulvahhâb-Muhammed es-Sâdik el-‘Ubeydî, Beyrut 1416/1996.
- İbnu’n-Nâzim, Ebû ‘Abdillâh Bedru’d-dîn Muhammed, *Şerhu Elfiyeti İbn Malik*, Daru’l-cîl, Beyrut 1992.
- İbn ‘Uşfûr, Ebu’l-Hasan ‘Alî b. Mu‘min el-İşbîlî, *el-Mumti’u’l-kebîr fî’t-tasrîf*, nşr. Fahriddîn Kabâve, Beyrut 1996.
- Emîl Bedî’ Ya’kûb, *Mevsû‘atu’n-nahv ve’s-sarf ve’l-i‘râb*, 2. bs., Beyrut, 1991.
- _____, *Kamûsu’l-Mustalahati’l-Luğaviyye ve’l-Edebiyye*, Daru’l-İlm li’l- Melâyîn, Beyrut 1987.
- Korkmaz Zeynep, *Türkiye Türkçesi Grameri*, TDK, Ankara 2003.
- Mahmûd el-Hasan, *Kadâyâ’l-luzûmi ve’t-ta’addî fî’n-nahvi ve’s-sarfî ve’d-delâle*, nşr. Daru’l-Kiyvan, Dimeşk 2011.
- el-Meylânî, Muhammed b. ‘Abdirrahîm, *Şerhu’l-Muğni*, İstanbul, 1970.
- el-Muberrred, Ebu’l-‘Abbâs Muhammed b. Yezîd, *el-Muktadab*, nşr, Muhammed ‘Abdulhâlik ‘Udayme, Lecnet’u İhyâi’t-Turâsi’l-İslâmî, Kahire 1994.
- Muhaysin, Muhammed Sâlim, *Tasrîfu’l-ef‘âli ve’l-esmâ’*, Dâru’l-Kutubi’l-‘Arabiyyi, Beyrut 1987.
- Püsküllüoğlu, Ali, *Arkadaş Türkçe Sözlük*, Arkadaş Yayınevi, Ankara 2004.
- Radiyyuddîn, Muhammed b. Hasan el-Esterâbâdî, *Şerhu’l-Kâfiye*, I-II, İstanbul, 1310/1892.
- es-Sabbân, Muhammed b. ‘Alî, *Hâşiyetu’s-Sabbân ‘alâ Şerhi’l-Eşmûni ‘alâ Elfiyeti İbn Mâlik*, I-IV, el-Mektebetu’t-Tevfikiyye, thk. Taha ‘Abdurrahman Saîd, Kahire ts.
- Sevinç, R. Resul, *Arapçada Cümle Yapısı*, Ensâr Neşriyat, İstanbul 2007.

- Sîbeveyh, Ebû Bişr ‘Amr b. ‘Osmân b. Kanber, *el-Kitâb*, nşr. ‘Abdusselâm Muhammed Hârûn, Mektebetu’l-Hancî, Kahire 1988.
- es-Suyûtî, ‘Abdurrahmân Celâluddîn, *Hem’ul-hevâmi’ şerhu Cem’i’l-cevami’*, nşr. Muhammed Bedruddin en-Nesai, Menşuratu’r-Rıza, Kum 2000.
- eş-Şâman, Mas‘ad b. Suveylim, *Kavâ‘idu’l-luğâtî’t-türkiyye*, ‘Abdumelik Üniversitesi Yayınları, Riyad 1994.
- eş-Şevbîn, Ebû ‘Amr b. Muhammed b. ‘Omer el-Ezdî, *Şerhu’l Mukaddimeti’l-cezüliyyeti’l-kebîr*, nşr. Turkî b. Sehv b. Nezzâl, 2. bs. Beyrut, 1414/1994.
- et-Taftâzânî, Sa‘duddîn Mes‘ûd b. ‘Omer, *Şerhu Sa’diddîn alâ Tasrîfi’z-Zencanî*, ys. ts.
- Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, Ankara, 1998.
- ez-Zemahşerî, Ebu’l-Kâsim Mahmûd b. ‘Omer, *el-Keşşâf ‘an hakâ’iki’t-tenzîl ve ‘uyûni’l-ekâvil fivucûhi’t-te’vîl*, I-IV, Beyrut.